

Та чи не дуже багато накидаємо ми Брасюкові? Може він і в думках цього не мав. Серйозно, є певні підстави гадати, що жодних виразних тенденцій в нього зовсім не було. Та дійсно, коли треба скласти проти кого акт обвинувачення, слід хоч трохи потурбуватися за його підставність, імовірність, хоч будь-яку доказовість. Безглуздим обвинуваченням ніхто ж не надасть віри. А Брасюків твір часто - густо нагадує „письмо Зиновьева". Як можна, справді, гадати, що описані події хоч в будь-якій мірі ймовірні, коли представники найвищого мовного середовища висловлюються так:

Г а н н а: (своїй 16-літній доньці) „Ти з ким це так розмовляєш? Чи ти хочеш, щоб я оце закотила спідничку й провчила тебе? (ст. 245).

(Ванді) „Шлюхо, геть зараз звідциль". (ст. 16).

(чоловікові). „Хай опльовують тобі його повіі. А Талю я вирву з цієї помийниці" (ст. 96).

(сама з собою) „Її помилка досі була в тому, що в жертву розгніваному Гіменееві вона обрала старого барана Гдаля. Хто може позаздрити на старе м'ясо"? (ст. 198).

Т а л я: (матері) „Хотіла й зробила. Чого ти дивишся, як відьма? (227).

„Плювать мені на твої „наказую"... (297).

„Плювать мені й на матір і на всякі чутки. (246).

Б а т а л о в а: „Я вам раз назавжди сказала -- забирайтесь до біса і не запльовуйте мені кімнати нашим беззубим ротом" (203). Закрийте свого беззубого гамана, бо я роздеру його вам до ушей (Ів.).

Д ж і о н е л л і: „Даруйте, шановна пані. Я ніколи не беру жінки, що її кусають блохи" (ст. 202).

В о л о д и м и р (Ганні) „Кулю тобі, пранцюватій"... (ст. 204).

„Забери к чорту, щоб я більше його не бачив з тобою разом" (ст. 161).

Здається досить вже цих перлів. Їх розсипано на кожній сторінці в такій кількості, що читач сам знайде ще велику колекцію. На думку Брасюкову саме так розмовляють інженери, композитори та їхні родини.

Відповідно до цих мовних характеристик визначається і загальна поведінка персонажів. Взаємини Талі і Ганні Павлівни легко можна визначити через їх порання з примусом: хто бере що ніч у Володимира верх — та й господиня. Коротко і ясно. Ну хіба це не пародія.

Дрібний міщанин захотів розважитися і написав легеньке „чтиво", яке лоскоче нерви легкою соромітністю, фривольними сценками, та густою еротикою. А еротика в романі чималенько. З особливою дбайливістю змальовує автор „голі ноги, напіввідкриті груди, сорочку, що трималась на одній поворозці, вигляд повіі й задирливі посмішки". Ганніне зводництво, філософію подружніх взаємин тощо.

Може читач гадає, що роман добре написано? Нічого подібного. „І в ту же мить до болю морозлива хвиля підборкала Ганну. Вона не встигла скрикнути, як голодом заціпило їй уста, все тіло, серце" (ст. 85).

„Здавалось, хтось пожег перетяв їй горло, в очах потемніло. Ще раз її стогін захрипів і Ганна безвільно скорилась Володимировим рукам" (ст. 155).

„Губи матері побілзли, очі затяглись туманною поволокою, вона поточилась до стінки й голова її раптом звисла на груди" (ст. 227).

Це Ганна в непритомніє. Так високомовно подано й інші описи:

Отже бачимо, що хоч би з якого боку підійти до роману, він є безумовно явище негативне. Дуже сумнівної художньої вартості, він безумовно шкідливий з боку соціально-літературного. Це витвір розбещеного міщанина, хтивє сюсюкання ласого на клубничку, для якого фізіологічні процеси є єдиний чинник людської поведінки. Недурно ж зовсім непочутна у романі доба, коли він діється. Роман розрахований на смак такої ж міщанської публіки, як автор та його герої. Нашому новому читачеві нема чого з ним робити, а тому хай він краще не тратить марно часу і не береться за що зайву книжку.

С. Фінкель

Еріх Марія Ремарк. На західному фронті без змін. Перекл. з німецької мови Ж. Бургардт. Вступна стаття В. Іванушкіна. Київ, Сяйво, 1929 р. Ц. 1 крб.

Еріх М. Ремарк. На заході без змін. З німецької мови переклав М. Балицький. Рух 1929. Ц. 1 крб.

Роман Ремарка „На заході без змін" був одним з перших романів, з яких почалося неймовірне захоплення воєнної белетристикою в Німеччині. До 1928 року ті поодинокі твори, що були присвячені війні, не викликали жодного інтересу; їх появлєння проходило майже непомітно. Але 1928 року починається якась вакханалія воєнних романів. Тираж їх нараховується сотнями тисяч; проспекти нових видань десятками оголошують появлєння нових воєнних „записок, мемуарів, романів", з найрізномірнішими назвами, від записок офіцерів генерального штабу до „споминів фронтного коня". Таке захоплення воєнною літературою в Німеччині примусило серйозно піднести питання про причини його, і ліва преса Німеччини і Франції вже збиває тривою, висловлюючи думку, що паціфістичний настрій багатьох воєнних романів ховає за собою пробудження мілітаристичних тенденцій німецьких буржуазних кіл.

Жодна книга за останні роки не викликала в Німеччині такого галасу, таких дискусій в пресі і суспільстві, як названий твір Ремарка. Успіх її був дійсно неймовірний. Тираж її в Німеччині за декільки тижнів досяг американських цифр. Хвиля успіху перекинулась і за кордон. Нема жодної країни, де б не було її перекладу навіть у кількох виданнях. В той же час на сторінках майже кожного літературного журналу або газети, можна надіятися якийсь відгук на книгу Ремарка, чи в формі статті, чи просто замітки. Вона або визнається за книгу, що „з'являється раз на століття“ (Леонард Франк), за твір високої художньої вартості, поетичної сили і історичний документ незвичайної правдивості (Бернард Келлерман), або їй відмовляють навіть в будь-якій літературній цінності (рецензія в „Мюнхен. Газеті“). Одні закидають їй, що вона є блискуча воєнна пропаганда, інші навпаки вважають, що кожний ворог війни, незалежно від партії, ідеї і національності, мусить її розповсюджувати. Крайності безсумнівно є і в тих і в інших поглядах. Небезпека пробудження воєнного настрою в німецькій суспільстві, переважно в дрібно-буржуазних колах його, примушує німецьку ліву пресу занадто обережно ставитись до кожного твору про війну без витриманої антимілітаристичної тенденції. Відділь і занадто сувору критику книги Ремарка, що безумовно такої тенденції не має. Але, як справедливо зазначає автор передмови до перекладу, „вона може стати і документом проти війни і гарним знярядям антимілітаристичної пропаганди“.

Було б, звичайно, великою помилкою чекати від книги Ремарка розв'язання великої соціальної проблеми війни. Зайве розчарування було б шукати в ній витриманої революційної ідеології, свідомої антимілітаристичної пропаганди. Книга Ремарка не тільки глибоко аполітична і не ставить великих соціальних питань війни, навіть і своє художнє завдання автор яко - мога обмежує, втискуючи характеристику війни у вузькі рамки відображення її в певній кількості чоловіка. Маленька ділянка фронту, купка салдат, серед якої кілька де'ятнадцятилітніх юнаків, їх переживання, їх сприймання війни, - це і все. За цією купкою салдат ми навіть не почувасмо великого салдатського колективу багатомільйонної армії. Автор і сам визначив обмеженість свого завдання в тих кількох рядках, що ними попередив оповідання: „Ця книжка не є ні оскарження, ні виправдання, це лише спроба розповісти про генерацію, що її звалили війна, навіть і тоді, коли гранати її обминули“.

Під впливом патріотичних промов учителів, почасти захоплена воєнним настроєм, почасти зі страху докорів в боязкості, вся класа з шкільної лави доброхіть пішла на війну. Чотирьом чоловікам з них пошастило потрапити до однієї частини. Від особи одного з них Павля Боймера і йде оповідання. Автор показує, як поволі, під впливом ближчого ознайомлення з „війною“, починаючи з дикої безглуздої муштри „крововивці“ підфіцера і кінчаючи теж дикими, безглуздими, а до того ж і жахливими картинами страждань і смерті на фронті, перетворюється вся психологія юнаків, увесь їх світогляд, всі їх культурні звички. Патріотичний настрій, ідеалізація героїв, юнацький романтизм - зникає, залишається десь позаду, далеко. І на основі безумовного страху смерті і бажання зберегти своє життя, виникає нова психологія, психологія напів-людина, напів-звіря, з неймовірно спрощеними вимогами життя, для якої основне врятуватись від смерті, ситно поїсти, добре виспатись, мати здоровий снунок. Не можна сказати, щоб вони не намагались зрозуміти, пояснити собі, як могло статися все те дике, жорстоке і, головне, безглузде (бо саме так вони розцінюють його), що мають вони перед очима. Але, намагаючись пояснити, вони самі їй ставлять межу цим намаганням, бо бояться тих наслідків, що можуть з'явитися, коли вони все зрозуміють: „Що було б з нами, коли б ми все зрозуміли, що діється на фронті“... Проте іноді вони все ж зазначають, що коли б вони за два роки повернулись з війни, вони знали б, що їм робити з тими, хто почав війну. Але чим далі, тим менш надії на це. Вони занадто втомлені, занадто байдужі. Вони напівмертві. І останні сторінки оповідання звучать вже глибокою покорою, глибокою безнадією.

Таким чином, як бачимо, в книзі Ремарка ролі війни, як чинника соціального, зовсім відсутня. Це найбільша її хиба з погляду марксистської критики і, як правильно зазначає ліва німецька критика, це саме є найцінніша її властивість в очах буржуазії. Але відкинувши це, прийнявши „На Заході без змін“, як одностороннє змальовування війни, все ж не можна, не визнати, що в своїй односторонності твір Ремарка є одна з найкращих книг про війну взагалі. Найцінніше в ній це певна відсутність елементів ідеалізації війни, прикрас війни, хоча б у змальовуванні геройських вчинків. Героїв Ремарка навіть трудно назвати героями. Їх почасти охоплює неймовірний страх, вони кидаються в атаку і убивають, бо однаково кинуться на них і убиватимуть їх; у всякому разі можливість захопити деякі харчі в шанцях ворога відіграє більшу роль для підсилення їх сміливості, ніж патріотизм, про який вони цілком забувають. Із цього погляду книга Ремарка є дійсне оголення війни у всьому її жахливому реалізмі.

З стилістичних вартостей можна зазначити майстерність, без будь-якого шаблону, в змальованні батальних картин, а головне - незвичайну ширість тону в описах психологічних переживань. Та сила емоційного впливу на читача, що є основною причиною успіху книги, зобов'язана в значній мірі саме цій надзвичайній ширості тону. І при порівненні з силою художнього відображення невідфарбованих фактів війни і з силою їх впливу на читача, обмеженість у художніх завданнях відходить на задній план.

Щождо соціально - політичного значення книги Ремарка для радянського читача, то знов таки можна погодитись з висновками т. Іванушкіна: „Книгу Ремарка не можна назвати анти-мілітаристичною. Це скоріше пацифістський документ, але гостро скерований проти війни, який може стати зброєю в емоціональному арсеналі антимілітаристичної пропаганди”.

Тепер трохи про переклад. Найбільші труднощі полягають тут в передаванні стилістичної різноманітності мови автора. Автор сам, від особи Павла Боймера, зазначає не раз навмисну грубість, цинічність мови своєї і своїх товаришів, психологічно виправдуючи її. І таку мову знаходимо ми в солдатських діалогах, в описах фронтового життя в часі відпочинку. Але, коли Боймер поринає в спомяни, часто ліричні, в психологічні роздумування, мова його відразу міняється, цинічні різкі вирази зникають і її можна назвати навіть саптиментальною. Психологічно це, звичайно, цілком виправдується. Нарешті, треті стилістично відмінні місця книги — це безпосередні описи картин самої війни (бої, наступ, розвідування). Для них характерна незвичайна динамічність оповідання, чисто мовними засобами якої є *praesens historicum*, дуже короткі фрази, відсутність сполучників, насиченість дієсловами. З обох перекладів краще передати ці особливості стилю Ремарка почастило О. Бургардту. Зокрема діалоги є найкращі місця щодо перекладу з усієї книги. Добре зробив також перекладач, зберігши солдатські жаргонізми, що трапляються в мові автора. (*Gulasch-Kanone* — гуляшева гармата. *Kuchenbunll* — кухар — бульдог тощо). Може й можна було б підшукати і кращі вирази, але у всякому разі передавання їх словами — поняттями (похідня кухня, кухар) безумовно обезфарбило б мову. І на жаль саме це й зробив другий перекладач Ремарка — Балицький. Всі солдатські жаргонізми підмінив він звичайними словами, що прекрасно передають реальні значення, але позбавляють мову її особливого характеру. Проте, звичайно, не всюди можливе таке зберігання при перекладі внутрішньої форми слова. Не можна, наприклад, погодитись з дослівним перекладом *Spanische Reiter* (розатка) як гішпанський лицар, що бачимо у Бургардта. Це вже не солдатський жаргонізм, а спеціальний військовий термін. У всякому разі не можна подати так, як зроблено це в перекладі „Я бачу, як один з них потрапляє на гішпанського лицаря, високо знісши вгору обличчя“ (ст. 71).

Другому перекладачеві, Балицькому, як уже зазначалось, не почастило передати особливостей стилю Ремарка. Мова солдат з їх навмисно грубими виразами, часто цинічними прислів'ями, слівцями, в його перекладі занадто зм'якшена і через це знебарвлена. До цього перекладач чомусь часто пропускає слова звертання, як „Mensch“, „Meine Fresse“, і т. д., що зменшує жвавість діалогів.

Щодо правильності перекладу, то хоч великого переінакшення тексту ми й не маємо, зокрема, в перекладі Балицького, проте недбайливо перекладених місць, помилок дрібних, але все ж неприємних чимало. І більша частина їх припадає на долю перекладу Бургардта. Ось кілька прикладів з його перекладу: ст. 65 „В ночі гасять газ... („В ночі буде газовий наступ“ — в перекладі Балицького „Nachts ist Gaz abgeblasen“); стор. 52 „Він відходить з Гаєм та Лейром, щоб його не знайшли таким схвилюваним“. (Пер. Бал. — щоб його не знайшли в першій гарячці“... „damit man ihn nicht in der ersten Aufregung finde“).

Ст. 2. „Гай Вестус, що може взяти свій шматок хліба у руку і запитати: „ану вгадайте, що я маю в жмені“ („Балицького — „солдатський хліб“... „Der bequem ein Kommisbrot in eine Hand nehme“).

Ст. 62. „Вони (труни) ще тхнуть соломою, та сосною і лісом („Sie riechen noch Harz... .. смолою“).

У Балицького таких помилок мало, проте — багато не зовсім вдало перекладених місць, щодо форми висловлення. Як приклади, можна навести: ст. 55. „Тяжко вбити одну вошу, коли їх сотні („Тяжко вбивати воші по одній)... Ст. 12. Канторек так довго читав нам на годинах гімнастики лекції, аж наша кляса під його проводом... записалась у добровольці. („Kantorek hielt uns so lange Vortrage... „виголошував промови“...).

Ст. 29. „Ви очевидно дістанете також. („Ви звичайно дістанете й так — Ihr kriegt natürlich so“). Звичайно, ці помилки не важливі, якщо їх розглядати кожен зокрема, проте в цілому вони несуть загальне враження. Безумовно до випадкових помилок належить і така: „я бачу росіян з розвіяними головами (замість — бородами“). Але комічність ефекту від цієї помилки нищить сильне враження від картини, яку має подати ця фраза, і це вже прикра помилка.

Е. Р.

Прообраз „Братів Карамазових“. Die Urgestalt der Brüder Karamasoff. Dostojewskis Quellen, Entwürfe und Fragmente. Erläutet von W. Komarowitsch. Mit einer einleitenden Studie von prof. Dr. Sigm. Freud. München. R. Piper & Co Verlag. 1928.

Чорнові нотатки до „Братів Карамазових“, що їх виготовував до друку та опублікував В. Л. Комарович, являють величезний інтерес.

Книжка, що вийшла в Німеччині, німецькою мовою, з передмовою Зіґмунда Фрейда, складається з трьох частин, що з них кожен варто розглянути окремо: із згаданої Фрейдової передмови, з великої Комаровичевої розвідки та матеріалів до „Братів Карамазових“. Ці останні знову ж поділяються на текст рукопису, що його дуже ретельно перевірів Комарович, коментарі